

Victor Klemperer i el nou humanisme pedagògic després del nazisme

Enric Prats i Conrad Vilanou (Universitat de Barcelona)

Viktor Klemperer, *Cultura. El vell i el nou humanisme*. Traducció de Marc Jiménez Buzzi. Introducció d'Antoni Martí Monterde. Barcelona, Edicions de la Universitat de Barcelona [Col·lecció figura], 2019, 153 pàgs. més facsímil

Ens trobem davant d'un llibre que s'inscriu dins el camp de la literatura comparada, per bé que ofereix un transfons pedagògic de primer ordre, enllà de l'estudi de les relacions franco-prussianes en el marc de la literatura universal (*Weltliteratur*) que va ser una novetat que va quallar el segle XIX. En efecte, el text *Cultura* –traducció del terme *Kultur*– que data de 1946 i correspon a una conferència dictada per Klemperer a Dresden que, a més, porta el subtítol de «Consideracions després de l'enfonsament del nazisme» posseeix un indubtable valor pedagògic, atès que fa referència a la catàstrofe del que va significar el període d'educació nacionalsocialista entre 1933 i 1945. Tot comptat, aquest escrit de Klemperer pretén posar-se al servei de la tasca de purificar, o, el que és el mateix, desnazificar la cultura alemanya que, com l'educació, va ser narcotitzada durant aquells dotze anys. El llibre que comentem es completa amb el text *El vell i el nou humanisme* que va veure la llum l'any 1953 a Berlín, a la República Democràtica Alemanya, que als ulls de Klemperer simbolitza el somni d'una societat socialista hereva de la Revolució Soviètica de 1917. Això equival a dir que en l'univers mental de Klemperer la Revolució Soviètica constitueix el tercer missatge adreçat a tothom, després de l'Evangeli cristià i de la declaració dels drets de l'home (1793), encara que respo-

nia als interessos de la burgesia i no de tothom. Dit això, hem de fer notar que únicament amb aquesta filosofia de dirigir-se a tothom es pot aconseguir allò que va dir Lenin i que Klemperer considera l'eix vertebrador del nou humanisme i que afecta a totes les persones, sense cap mena de restricció. Si a *Cultura* (1946) anota que «qualsevol minyona ha de ser capaç de governar el país» (p. 109), a *El vell i el nou humanisme* (1953) ho rebla de la següent manera:

Tothom és cridat a participar en l'Estat socialista. Lenin sap que només està capacitat per participar en el govern aquell que posseeix formació, pensament crític i coneixement. La seva cèlebre frase segons la qual una criada hauria de ser capaç de fer la feina d'un ministre de l'Estat soviètic pressuposa, sens dubte, una maquinària estatal senzilla i fàcil de comprendre; però, principalment, o com a primera condició, requereix una formació adient de la criada (p. 129).

Tal com indica el professor Martí Monterde, curador de l'edició que comentem, Viktor Klemperer (1881-1960) va ser un romanista d'un tarannà polític comunista, bon amic d'Ernst Toller que va participar en la revolució espartaquista, una escenografia del qual il·lustra l'edició alemanya de *Kultur*, reproduïda en facsímil en el llibre que ens ocupa. No cal pas dir que va adoptar posicions afins al comunisme i, per consegüent, es va decantar a favor de la República Democràtica Alemanya. Resulta evident que el nou humanisme de

Klemperer –ben conegut pel seu llibre sobre el llenguatge del Tercer Reich aparegut el 1947 amb el títol de *LTI. Lingua Tertii Imperii*, és a dir, la llengua del Tercer Reich– assumeix les aportacions del marxisme (Engels, Marx, Lenin) fins arribar al mateix Stalin. No debades, Klemperer es va fer ressò en ambdós textos que ara han estat traduïts i publicats per les edicions de la Universitat de Barcelona de les paraules amb què la revolució soviètica de 1917 va ser anunciada per la ràdio, un símbol de la modernitat, en una al·locució dirigida «A tothom». D'aquesta manera, l'humanisme –o millor dit, el nou humanisme– es va convertir en una aspiració universal, en consonància amb els ideals d'humanitat que van sorgir a les acaballes del segle XVIII i començament del segle XIX, amb projectes cosmopolites d'abast global. Res a veure, doncs, amb els plantejaments de l'humanisme del Segon Imperi germànic (1871-1918) que va generar un distanciament entre l'elit que freqüentava el *gymnasium* humanístic i la resta de la societat, i encara menys amb el nazisme que ho reduïa tot al poble alemany, un vincle sanguini i racial, lluny dels postulats universalistes del neohumanisme (1780-1830), amb autors de referència com ara Herder i Goethe. Val a dir que Klemperer no esmenta Krause, un dels autors que participaven d'aquell ideal d'humanitat i que en el segle XIX a través de Julián Sanz del Río, Francisco Giner de los Ríos i la Institución libre de Enseñanza, fundada el 1876, va exercir un paper cabdal en la història d'Espanya, amb el seu projecte d'organicisme harmònic que pregona la unitat en la varietat, una influència que va deixar la seva empremta en l'educació hispànica fins als anys de la Segona República.

Com es pot suposar en la mentalitat de Klemperer els sistemes culturals tancats com el nazisme que es neguen a rebre influències foranies estan cridats a la seva

atrofia i així va optar per l'ideal d'humanitat en consonància amb la tradició germànica (Herder, Goethe), estroncada de soca-rel per la ideologia nacionalsocialista que aspirava a eliminar qualsevol connotació humanista i liberal, tingudes per febles i decadents. És així com el nazisme enfront d'aquell universalisme humanitari va impulsar un procés d'autoafirmació que volia enllaçar amb l'antiga tradició teutònica medieval, amb la intenció d'extreure'n els elements primordials d'un geni o tarannà germànic. «En els anys del nazisme es van fer molts esforços per destil·lar un caràcter alemany pur, independent o absolut; es parlava d'esgarriaments i falsificacions de la gran literatura alemanya i es deia que l'humanisme i el Renaixement, i molt abans el cristianisme, l'havien desfigurada» (*Cultura*, p. 82). Per tant, el nazisme es va allunyar dels principis humanístics que va combatre amb una moral que reivindicava l'home fort (*Übermensch*) de la filosofia nietszcheana.

Convé emfasitzar que Klemperer posa de relleu que vivim en un món emparaulat per bé que el totalitarisme nazi-feixista va produir una perversió del llenguatge, fins l'extrem que va promoure el frau i l'engany, segons anota Martí Monterde (p. 11). D'acord amb les dades aportades per aquest professor, Klemperer era fill d'un rabí i es va convertir al luteranisme, per la qual cosa no estranya el seu elogi del protestantisme –«l'objectiu fonamental era que l'individu s'enfrontés al seu Déu i la seva Bíblia amb una responsabilitat lliure que no li podia prendre ningú» (*El vell i el nou humanisme*, p. 119), alhora que no va rebutjar la religió si bé és cert que es va desmarcar de l'educació confessional que a tot estirar ha de ser cultivada «en la consciència de l'individu, en la casa de Déu i en la instrucció religiosa privada» (*Cultura*, p. 104). Amb aquest enfocament, el comu-

nisme de Klemperer no cau en un pur materialisme sinó que accepta, en una mena de síntesi entre Marx i Hegel, la dimensió i desenvolupament espiritual de l'ésser humà, que també és inherent al règim socialista en perspectiva marxista. Per tot plegat, Klemperer es veu obligat a interpretar l'afirmació soviètica que «la religió és l'opi del poble» en el sentit que el bolxevisme va repudiar el cristianisme atès que «resulta d'allò més còmode per a propietaris i governants perquè relega la pretensió d'igualtat dels desposseïts a un més enllà i, per tant, els exhorta a ser humils i pacients en aquest món» (*Cultura*, p. 105). Vist així, el comunisme deixa la porta oberta a la creença religiosa, reduïda a l'esfera privada, de manera que des d'aquí s'entén la doble militància, cristiana i comunista, que va aparèixer a l'Europa del segle passat a redós en l'àmbit catòlic dels vents del Concili Vaticà II. Pels motius que hem exposat, el que Klemperer defensa no és la supressió de la religió sinó que desaparegui de l'educació no per hostilitat sinó per respectar la tolerància absoluta. Per consegüent, sota el règim comunista es «vol mantenir la divinitat en el lloc que li resulta més segur i més apropiat: en la consciència de l'individu, en la casa de Déu i en la instrucció religiosa privada» (*Cultura*, p. 104).

Un dels trets més significatius del pensament de Klemperer és el vessant comparatista, tot i que segons Martí Monterde pot ser considerat un «comparatista ocult», probablement pel fet de romandre a la República Democràtica Alemanya. Altrament, s'ha de recordar que Klemperer va dur a terme una tesi sobre Montesquieu, la primera «que es presentava a Alemanya sobre el pensament il·lustrat francès i no cal dir que l'ambient no era el més favorable, poc abans de l'esclat de la guerra Mundial» (p. 12-13). En aquest

punt, s'ha de ressaltar l'epígraf de la introducció titulat «un romanista d'esquerres en plena revolució conservadora» (p. 14-24), entre els que sobresurt el nom d'Ernst R. Curtius, de qui s'inclouen en l'apèndix documental d'aquest llibre diverses recensions i comentaris que Klemperer va elaborar. Això significa que romanistes com Curtius, que representa el conservadorisme d'aquells anys de la República de Weimar (1919-1933), callessin davant l'ascens del nazisme. Sobre el particular, Martí Monterde assenyala que Curtius «de manera subtil i erudita, va preferir el nazisme al bolxevisme, i recomanava un tancament de les elits en la formació superior» (p. 36). Amb altres paraules: el nazisme significava als ulls d'estudiosos i erudits un mal menor respecte els vents comunistes, que s'havien estès per Europa amb la III Internacional.

No ens podem d'estar de recordar que Curtius –que va ser convidat pel Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona que dirigia Joaquim Xirau l'any 1932 on va pronunciar una conferència el 9 d'abril, tot coincidint amb el centenari de la mort de Goethe– es va refugiar en l'erudició, en un moment en què la qüestió de l'humanisme va ocupar un lloc de relleu, atesa la pregonera crisi (econòmica, política, social, però també de sentit com Husserl va proclamar) entre les dues guerres mundials. Quant a això, convé tenir present el que ressenya Martí Monterde sobre la trobada que l'any 1936 va tenir lloc a Budapest sota el lema *Vers un Nouvel humanisme*, en la qual va participar Joan Estelrich, en un moment en què es potenciaven els estudis comparatistes a fi de superar discòrdies i aconseguir un ambient propici a l'entesa i la pau, en sintonia amb l'esperit de Ginebra de la Societat de Nacions, cosa que finalment no va ser possible. Talment fa la impressió que llavors semblava que es volia establir una mena de

quart humanisme, després del clàssic, del renaixentista i del neohumanisme alemany, que foragités els mals averanys que es cernien sobre Europa amb l'aparició d'obres monumentals com la *Paideia* de Werner Jaeger que, a instàncies de Joan Roura-Parella, es va traduir a Mèxic.

A propòsit es pot assenyalar que *Paideia* presenta la gran empresa de la cultura grega sota el deixant de l'educació, quelcom que a grans trets també es pot copsar en aquests dos escrits de Kemperer que no desvincula l'humanisme de l'educació, per la qual cosa aquest comparatisme assoleix una dimensió pedagògica. Potser per això, l'humanisme i la pedagogia forneixen una realitat indestruïble, de manera que les implicacions són constants, més encara si es té en compte que en l'època del Renaixement no es va donar una oposició entre l'estudi de les llengües clàssiques i el coneixement científic, fins al punt d'afirmar-se que «no era un obstacle, sinó que en constituïa la base» (*El vell i el nou humanisme*, p. 120). Tot seguint Klemperer, és just de mencionar la querella entre antics i moderns que es va donar en el segle XVIII i que va reportar conseqüències en el terreny educatiu. En aquest sentit, cal esmentar que en el *gymnasium* alemany –una de les grans aportacions educatives del neohumanisme pedagògic, a iniciativa de Wilhelm von Humboldt– les ciències positives i les llengües modernes van restar en segon terme respecte les llengües clàssiques, «en altre temps la cosa més progressista del món» (*El vell i el nou humanisme*, p. 121), justament quan el deixant de l'humanisme alenava els programes educatius sobretot d'ensenyament secundari, una tendència que es va mantenir a grans trets fins a la Gran Guerra (1914-1918).

S'hi ha d'afegir que arran aquesta actitud es va produir una mena de divorci entre el poble i els erudits que conreaven les

llengües clàssiques, de manera que l'humanisme va assolir un tremp aristocràtic, inherent a una minoria culta, per bé que el neohumanisme havia volgut estendre l'ideal d'humanitat arreu. Malgrat aquesta bona intenció, aquella educació humanista –que com hem dit té en el *gymnasium* alemany un inequívoc referent– no va romandre al servei de tota la humanitat. I això perquè en el fons aquest humanisme que comporta una escissió entre una minoria culte i una massa allunyada d'aquesta riquesa clàssica correspon al vell humanisme que, gradualment, va evolucionar al ritme dels nous temps que reclamaven la introducció de les ciències naturals i de les llengües modernes. Això establert, i paral·lelament al que suara hem comentat, l'humanisme es va activar políticament i així davant de la maltempsada del nazisme es va articular un nou humanisme de signe comunista que a més advocava per la fusió entre els conceptes de civilització i cultura, una oposició reiteradament subratllada a Alemanya (*El vell i el nou humanisme*, p. 128).

Tinguem present que durant el segle passat es van produir dos fenòmens que convé posar de relleu. D'una banda, i tal com hem assenyalat, el silenci de la majoria d'humanistes alemanys encapçalats per Curtius durant el III Reich i, al mateix temps, la irrupció d'un nou humanisme a través de la Revolució soviètica (1917) que va proclamar l'estat dels treballadors. Per descomptat, Klemperer va optar per una via d'esquerres, lligada al marxisme. De tal faisó que el nostre autor va abraçar la causa de l'Alemanya Democràtica que volia agermanar camperols, treballadors i intel·lectuals sota un nou règim, que es va situar en l'òrbita de la Unió Soviètica. En aquest punt, podem anotar que la Universitat Humboldt de Berlín, fundada el 1810 i situada al conegut passeig *Unter den Linden* (Sota els til·lers), que va romandre en

la part oriental de la ciutat, en zona russa i que es troba presidida a la portada d'entrada per les dues estàtues dels germans Humboldt, va incorporar al bell mig de l'escalinata senyorial que puja del vestíbul al primer pis l'onzena i darrera tesi de Marx sobre Feuerbach: els filòsofs no han fet més que interpretar de diverses maneres el món, però del que es tracta és de transformar-lo. Apuntem, a més, que aquesta frase s'ha mantingut en l'edifici central de la Universitat de Berlín després de la caiguda del mur de Berlín (1989), que Klemperer no va veure aixecar atès que es va començar a construir el 1961 pocs mesos després de morir encara que sí que devia contemplar l'entrada dels tancs russos a Budapest a la tardor de 1956. Amb tot, ell va romandre lleial als ideals de la Revolució soviètica, i així es va allunyar dels principis polítics liberals-cristians de la CDU (Unió Demòcrata-Cristiana) de Konrad Adenauer, considerat un dels factòtums de l'Europa de post-guerra i del miracle de la República Federal.

Precisament és per això que segons Klemperer el programa pedagògic de la República Democràtica Alemanya assumia la tradició neohumanista, representada pels germans Humboldt, a banda de Herder i Goethe, amb les aportacions del marxisme, en un tot que el comunisme congruava sota l'espargell de la Revolució Soviètica de 1917 i la seva crida universal a tothom amb l'exemple de Gorki, «l'escriptor més celebrat del nou humanisme i el seu anunciador més lúcid» (*El vell i el nou humanisme*, p. 131). És ben evident que tot i no ser un filòleg erudit, Gorki amb la seva capacitat d'autodidacta, dels seus anys d'aprenentatge ben diferents als burgesos del *Meister*, constitueix un element clau d'aquest nou humanisme que també va pouar en la filosofia alemanya de l'esquerra hegeliana (Engels, Marx) que va posar les bases del socialisme científic.

De l'acurat estudi introductor del professor Antoni Martí Monterde destaca les reflexions sobre els conceptes de civilització i cultura, vistos des de la perspectiva comparada entre França i Alemanya, unes relacions que després del Tractat de Versalles (1920) –una pau cartaginesa, segons John M. Keynes i que per alguns autors va ser el germen que va covar el pangermanisme que va conduir al Tercer Reich a l'anexió (*Anschluss*) d'Àustria el 1938– van adquirir una nova dimensió en un context d'autoafirmació germànica que aspirava a remarcar el seu protagonisme en la literatura universal (*Weltliteratur*) i, no gens menys, en la història europea. Amb altres paraules, i tot seguint Martí Monterde, Alemanya volia restar protagonisme al paper històric de la civilització francesa a benefici de la seva pròpia contribució cultural. Així les coses, i a la vista de la famosa frase del militar prussià Carl von Clausewitz («la guerra és la continuació de la política per altres mitjans»), el professor Martí Monterde afirma que el lloc de la literatura comparada en les dècades dels anys vint i trenta del segle passat implicava «una mena de continuació de les guerres francoprussianes per altres mitjans» (p. 24).

Paga la pena recordar ni que sigui breument que aquest comparatisme –que és ben manifest en el terreny literari, en un context de literatura universal– també es va produir en el camp de l'educació, sobretot a partir de la instauració de la pedagogia comparada amb *l'Esquisse et vues préliminaires d'un ouvrage sur l'éducation comparée*, publicada per Marc-Antoine Jullien de Paris l'any 1817. Ben bé es pot dir que la pedagogia comparada i la literatura universal (*Weltliteratur*) són dos fenòmens del segle XIX quan les facilitats viatgeres i la geopolítica post-napoleònica van fer que el món –entre Europa i Amèrica, especialment– es convertís en una realitat

d'abast global, amb la puixança del capitalisme i l'expansió colonial, quan el passaport era una cosa quasi desconeguda. Una situació que es va perllongar durant la *Belle époque* fins l'esclat de la Gran Guerra quan les fronteres van sorgir en la geografia continental i l'humanisme, que insuflava l'educació d'aquell món burgès que Zweig va retratar, es va fer fonedís.

Fet i debatut, Alemanya es va convertir durant el segle XIX en un punt de referència pels pedagogs comparatistes i així l'any 1833 Victor Cousin –el filòsof eclèctic francès per excel·lència– va publicar *De l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne, et particulièrement en Prusse*, en dos documentats volums (Ipland, 1999). El camí cap a Alemanya –*Au-delà du Rhin*, tal com Eugène Lerminier va encunyar el 1835– es va accentuar després de la derrota francesa a Sedan (1870) i va ser seguit per diverses missions pedagògiques amb viatgers notables com Célestin Hippeau, autor del llibre *L'instruction publique en Allemagne* (1873). No obstant això, la rigidesa i la lluita per l'excel·lència del sistema educatiu prussià, amb el gimnàs (*gymnasium*) humanista com a clau de volta de l'èxit del segon imperi germànic, també va ser censurat en novel·les de formació (*Bildungsroman*) com *Sota la roda* (1906) de Hermann Hesse que situa l'acció en un seminari o bé *Les tribulacions del col·legial Törless* (1906) de Robert Musil que trasllada l'acció a un institut militar austríac. No deixa de causar una certa perplexitat que la vigència d'aquell sistema educatiu prussià, malgrat l'ensorrament dels imperis centrals ja fos el germànic o l'austrohongarès el 1918, va perdurar fins ben entrat el segle passat, tal com va palesar Friedrich Torberg en la narració autobiogràfica *L'alumne Gerber* (1929), una altra novel·la de formació que esdevé a un institut de la ciutat de Viena.

El que amb tot això volem dir és que es va desfermar l'interès pel sistema educatiu alemany quan predominava la pedagogia neo-herbartiana (Ziller, Rein, Stoy) que reafirmava el paper de l'educació per la instrucció, en un moment en què l'ideal de la *Bildung* (formació) mantenia la seva influència entre les classes acomodades, tot i les crítiques rebudes pel seu tarannà disciplinari, quasi militarista, en consonància amb l'ordre prussià. Al seu torn, i tal com s'ha dit en ocasions (Sala Rose, 2007), amb el nazisme la *Bildung* es va pervertir en caure sota el jou de la *Kultur*, alhora que esdevenia *Bindung*, és a dir, lligadura i sotmetiment, amb la qual cosa es va produir una deshumanització de l'ensenyament i una perversió de l'ideal d'humanitat (Herder). «Així com Herder proscriu de la història de la humanitat la divisió en races, el nazisme expulsa d'aquesta història el concepte unitari de la humanitat i accepta només el concepte separador de la raça» (*Cultura*, p. 95). Per aquesta raó, el nazisme va envilir l'ideal d'humanitat, uns dels grans motors de la pedagogia neohumanista que va ser difós a l'estat espanyol en una edició de divulgació, amb traducció de Rosario Fuentes, amb el títol de *Herder y su ideal de humanidad* (1930), que va publicar Ediciones de la Lectura a les envistes de la Segona República espanyola.

Potser sigui oportú i aclaridor aturar-nos a considerar el díptic comparatiu en què d'una banda trobem ideal d'humanitat de l'època de Herder i Goethe que és negat i rebutjat per la cruel inhumanitat nazi, segons la descripció de Klemperer amb el següent comentari:

La idea de cultura del classicisme aprecia l'esperit de tots els pobles i el valor de totes les seves particularitats. El nazisme menysprea successivament (segons la conveniència política de cada moment) els eslaus, els francesos, els anglesos, els americans, etc.

La idea de cultura del classicisme concep el caràcter alemany tal com l'han nodrit i perfeccionat l'antiguitat, el Renaixement, la Il·lustració; el nazisme trosseja l'esperit alemany i li pren l'ànima perquè pretén eradicar tot el que remetí a la Bíblia o a l'antiguitat clàssica, que considera un patrimoni estranger enemic (*Cultura*, p. 95).

Enfront de la barbàrie del nazisme, Klemperer –conscient del paper destructor de l'educació nacionalsocialista, que camuflava les seves intencions sota el llenguatge– advoca per una rectificació del rumb de l'humanisme després de la destrucció d'Europa i, el que no és menys important, de la desaparició de l'ideal de *Bildung*, del neohumanisme alemany, sota l'imperi de la *Kultur* germànica, que va mostrar la seva cara més fosca mentre el nazisme va ocupar el poder. «L'ideal educatiu del classicisme ensenya la virtut de la clemència i la bondat: en Lessing, en Herder, en Schiller, en Goethe, la reiterada consigna és: noble, compassiu i bo! L'ideal educatiu del nazisme, repetit fins a la sacietat, és la duresa. La duresa despietada que porta a l'anorreament del dèbil i del malalt dins del propi poble...» (*Cultura*, p. 96). Una i altra volta, Klemperer contrasta l'ideal pedagògic de força física i d'higiene racial del nazisme, una autèntica preparació per a la guerra d'una raça superior, i l'ideal clàssic (Herder, Goethe) de la personalitat culte i lliure hereu de la tradició humanista (Renaixement, Reforma, Il·lustració) que, després de les febleses de la República de Weimar (1919-1933) amb la renúncies de romanistes com Curtius, va claudicar davant del dictat del cabdill (*Führer*).

És així com Klemperer vol restablir l'humanisme després de la catàstrofe, a la vista del passat de la història, és a dir, de la influència que Jerusalem, Atenes i Roma van insuflar a la gènesi de la tradició occidental. Alhora, té present les aportacions de l'humanisme cavalleresc amb la figura

de Petrarca que va ser el primer en pujar al mont Ventoux el 26 d'abril de 1336, data que segons el nostre autor marca l'inici de l'edat moderna. A aquest humanisme que es perllonga durant el Renaixement segueix el neohumanisme alemany (Herder, Lessing, Goethe) que exalta el valor de la humanitat (*Menscheit, Menschlichkeit*) que engloba el conjunt de tots els éssers humans. Ara bé, Kemplerer no es conforma amb el neohumanisme alemany que per les connotacions burgeses i elitistes, accentuades durant els anys de la República de Weimar, no va arribar a tothom sinó que advoca per donar un pas més i així és receptiu a les contribucions del marxisme (Marx, Lenin, Stalin) sense oblidar les aportacions de Gorki. En últim terme, es perfila un nou humanisme de signe proletari i internacionalista, que assumeix el vell ideal neo-humanista adaptat als signes dels nous temps comunistes, en un context en què des de diferents latituds –recordem a Llatinoamèrica l'escrit de Aníbal Ponce *Humanismo burgués y humanismo proletario* (1938)– es reclamava un canvi d'orientació de l'humanisme sota el deixant de la Revolució soviètica, alhora que es vinculava l'educació a la lluita de classes (Ponce, 2001).

D'aquí que el llibre que tenim a les mans respongui a una filosofia que podem definir com un humanisme proletari o comunista que es manifesta partidari de l'escola única, per bé que el llibre es fa constar unitària, que no és ben bé el mateix. En aquest punt, convé precisar que la traducció correcte del terme alemany «Einheitschule» no correspon a escola unitària (el seu contrari, és l'escola graduada) sinó a «escola única» que es pot identificar amb l'escola unificada que posava fi a les diferències socials entre els distints estaments. L'escola única va constituir el gran ideal pedagògic de les polítiques d'esquerra a Europa que es van inspirar en la revolució

comunista per tal d'aconseguir l'alfabetització universal, un objectiu prioritari del bolxevics. En aquest sentit, Lunatxarski –comissari d'educació popular– va comptar amb la col·laboració de Nadièjda Konstantínovna Krúspaskaia com a sots-comissària, companya de Lenin i interessada per les qüestions pedagògiques, dins d'un projecte general de posar en marxa una nova cultura proletària basada en una escola que no fos neutra, com pretesament propugnava la burgesia, sinó una escola única que amb un sol itinerari per a tothom acabés amb els privilegis i romangués al servei de la classe treballadora (Hoernle, 1978; Carbonell i Monés, 1978), un projecte del qual Klemperer també participa amb l'aspiració que arribi a tothom. Resulta evident que sota la influència d'aquestes novetats pedagògiques, Klemperer es va allunyar del projecte educatiu de l'humanisme liberal-burgès de la República de Weimar, que sota el paraigües de les ciències de l'esperit (*Geisteswissenschaften*) de Dilthey i Spranger, «reservava la veritable i completa educació de l'intel·lecte a la burgesia afavorida, a les classes acomodades» (*Cultura*, p. 108), els fills de la qual freqüentaven l'institut (*gymnasium*) humanístic. Per corregir aquest elitisme, el socialisme va plantejar l'escola única (que a Catalunya va deixar la seva empremta en el CENU aprovat el juliol de 1936), amb la qual cosa s'havia d'aconseguir que l'humanisme arribés a tothom, tal com va solemnitzar l'anunci radiofònic de la revolució soviètica de 1917.

Al cap i a la fi, i sempre d'acord amb Martí Monterde, la intenció d'aquests escrits de Klemperer que daten de 1946 i 1953, respectivament, no és altre que recuperar el millor del neo-humanisme depurat del seu elitisme que li conferia l'estatut d'un intel·lectualisme aristocràtic i denegar les conseqüències odioses que es van derivar de l'educació implantada pel

nazisme que va servir per adoctrinar i manipular la joventut. En paraules de la nota preliminar de Klemperer al seu text *Cultura* de 1946: «La majoria ignorava de mig a mig que el pensament cultural de l'època hitleriana significava l'oposició més frontal a les idees fonamentals de l'època clàssica alemanya i que el conjunt dels crims nazis era la conseqüència de la desviació del pensament cultural» (*Cultura*, p. 48). Queda clar, doncs, que el classicisme alemany va ser traït pel nazisme que propugnava una creuada anti-humanista, per bé que ho feia sota la traïdoria i la mentida en presentar els grans pensadors alemanys (Herder, Schiller, Goethe, Fichte, etc.) com els profetes del nacionalsocialisme, tal com havia succeït amb Wagner i Nietzsche més propers, o, si més no, més fàcils d'aproximar a la causa del nazisme.

En el fons, Klemperer assaja una història de l'humanisme sobre la base que els conceptes de civilització, vist com a progrés científic i tècnic, i de cultura entesa com a evolució anímica són inseparables, tot i que existeixen seriosos problemes per harmonitzar-los, tal com va ocórrer durant el període nazi. «L'aspecte tècnic-civilitzador pot cobrir enterament l'aspecte espiritual-cultural i ofegar-lo; l'aspecte espiritual-cultural pot degenerar en hipocresia, en mentida i en crim, i servir-se de l'aspecte tècnic-civilitzador amb finalitats assassines» (*Cultura*, p. 53). Està clar que en el text *Cultura*, Klemperer denuncia les manipulacions que el nazisme va fer de la història i que van introduir en l'ensenyament fins contaminar l'educació. Entre altres punts, esmenta l'exaltació del gòtic com un estil exclusivament alemany, segons Rosenberg va plantejar (p. 62), o quan els manuals escolars valoraven el protestantisme. En aquest cas, s'atribuïen a Luter tots els mèrits mentre que la «resta ho carregaven al compte de l'origen jueu

del moviment, que es manifestava sobretot en la seva forta vinculació amb l'Antic Testament» (p. 73). En conjunt, aquests aspectes van servir per donar força al dogma nazi de «la sang i el sòl» (*Blut und Boden*) que es va articular al voltant de «la rigidesa i l'abrandament del sentiment nacional» (*Cultura*, p. 86), un fenomen genuïnament germànic tot i la presència de teòrics francesos com Gobineau que va justificar la desigualtat entre les races humanes (1853-1855).

A manera d'alternativa a aquest model pedagògic ultranacionalista i racista que pretén ser hegemònic i abassegador, Klemperer emfatitza la importància de l'ideal d'humanitat que després de Herder i Goethe també es troba en «el *Jean-Cristophe*, la bella novel·la de formació de Romain Rolland, impregnada tota ella de l'ideal d'humanitat» (*Cultura*, p. 91). Cal puntualitzar que Rolland va veure en l'Alemanya idealista de Goethe i Beethoven una font pel seu ideari pacifista que centra en la cultura francesa. Ara bé, gradualment en el món de la literatura universal Moscou va adquirir al llarg del segle XIX un paper de relleu amb autors com ara Tolstoi que, tot i que no va ser un revolucionari va preparar la revolució soviètica de 1917, tal com Rousseau havia fet amb la francesa de 1789. Si fins llavors París havia estat la ciutat de la llum, ara Moscou assumia un nou lideratge que també va influir sobre Alemanya en l'elaboració del socialisme científic. «La fecundació realitzada per l'esperit rus també va beneficiar Alemanya, que va contribuir al progrés psicològic, ètic i estètic de la literatura (en el sentit més ampli), per bé que va ser l'altra Alemanya, i no el sector dominant, la que va fer aquesta contribució» (*Cultura*, p. 92). Arribats aquí, paga la pena posar de manifest que Klemperer recorda els seus anys d'aprenentatge en un gimnàs (*Gymnasium*) humanístic de Prússia, on li van ensenyar tots els

generals de la guerra franco-prussiana (1870) però on mai havia sentit els noms de Marx i Engels. Per consegüent, Klemperer constata l'existència de dues Alemanyas, una nacionalista amb el deixant cultural prussià que recollia l'ideal humanitari anterior (Herder, Goethe) que va ser pervertit pel nazisme i una altra proletària i progressista, d'ascendència socialista i vivificada per la Revolució soviètica de 1917. Mentre la República de Weimar –després d'esclafar l'aixecament espartaquista del mes de gener de 1919, període del qual Klemperer va deixar constància en una altra obra (*Munich 1919. Diary of a Revolution*)– va seguir les orientacions de la primera Alemanya, tot establint el parlament a Weimar, la ciutat de Goethe, al costat de la qual els nazis van construir el camp de Buchenwald, la segona Alemanya, la comunista, no va poder reeixir fins després de la derrota del nazisme, amb el sorgiment de la DDR, a la qual es va adherir Klemperer sense reserves.

És hora de cloure aquesta recensió sobre els escrits d'un intel·lectual que durant els anys de la Guerra Freda va defensar l'ideal formatiu del marxisme-leninisme d'acord amb el nou humanisme de signe obrer i proletari ben allunyat del burgès i liberal que –tot i els bons desitjos de Herder i Goethe– no va arribar a tothom. Ben mirat, la proposta de Klemperer propugna l'antropologia de l'home complet que pensa i treballa, que va més enllà de la simple reivindicació de la llibertat individual i que no viu la contradicció entre civilització tècnica i cultura. De tal forma que Klemperer assumeix el llegat educatiu del *gymnasium* clàssic alemany, depurat del nazisme i posat a l'abast de tothom a través de l'escola única (que no unitària, recordem-ho altra volta). Des d'aquest punt de vista, «l'ús lingüístic soviètic no ha fet més que estendre el concepte original d'humanisme» (*El vell i el nou humanisme*, p. 131)

atès que l'escenari de la formació intel·lectual es va obrir enllà del cultiu de les llengües clàssiques fins al punt d'abraçar el conjunt de totes les facultats humanes i els diversos camps de coneixement. En fi, es tracta d'una obertura d'horitzons, molt més que una simple oposició entre ambdós humanismes, el vell que es va caracteritzar pel classicisme i el sentit aristocràtic i el nou que subsumeix la tradició anterior, cosa lògica si es té en compte que el projecte de Herder ja era ben inclòs i acoblava les veus de tothom (*El vell i el nou humanisme*, p. 133). Arribem així al cim d'aquest procés humanístic que com va anunciar la Revolució soviètica es dirigia «a tothom» i que com Klemperer va afirmar «en la mesura que el model de la Unió Soviètica sigui efectiu, participa de debò en el desenvolupament de totes les facultats humanes» (*El vell i el nou humanisme*, p. 134), per la qual cosa va optar pel camí de l'escola única, l'ideal pedagògic posat al servei del proletariat, destinatari universal i també únic del nou humanisme.

Referències

- Carbonell, J. i Monés, J. (1978) *L'escola única-unificada*. Barcelona, Laia.
- Curtius, E. R. (2006-2007) «El sentit de l'humanisme». *Educació i Història*, 9-10, p. 336-345 [Reprodueix el més substancial de la conferència impartida per l'autor en la conferència dictada en el Seminari de Pedagogia de la Universitat de Barcelona el 9 d'abril de 1932].
- Gennari, M. (1995) *Storia della Bildung. Formazione dell'uomo e storia della cultura in Germania e nella Mitteleuropa*. Brescia, La scuola.
- Gobineau, J. A. (1937) *Ensayo sobre la desigualdad de las razas humanas*. Barcelona, Apolo.
- Hesse, H. (1981) *Sota la roda*. Barcelona, Lumen.
- Hoernle, E. i altres (1978) *La Internacional Comunista y la escuela*. Barcelona, Icaria,
- Ipland, J. (1999) *El concepto de Bildung en el neohumanismo alemán*. Huelva, Hergué.
- Klemplerer, V. (2001) *LTI. La lengua del Tercer Reich. Apuntes de un filólogo*. Barcelona, Minúscula.
- Klemperer, V. (2017) *Munich 1919. Diary of a Revolution*. Londres, Polity Press.
- Matasci, D. (2009) «Les missions pédagogiques françaises en Allemagne: un exemple de circulation transfrontière des modèles scolaires (1860-1914)». *Trajectoires. Travaux de jeunes chercheurs du CIERA (Centre Interdisciplinaire d'Études et de Recherches sur l'Allemagne)*, 3 [Mondes en narration].
- Musil, R. (1980) *Les tribulacions del col·legial Törless*. Barcelona, Proa.
- Ponce, A. (2001) *Humanismo burgués y humanismo proletario: de Erasmo a Rolland. Educación y lucha de clases*. Madrid, Miño y Dávila.
- Sala Rose, R. (2007) *El misterioso caso alemán: un intento de comprender Alemania a través de sus letras*. Barcelona, Alba.
- Toller, E. (2001) *Una joventut a Alemanya*. Barcelona, Edicions de 1984.
- Torberg, F. (2016) *El alumno Gerber*. Barcelona, Acantilado.